

Oregerliga kroppar

Fetma som situation, motstånd och kritik i Roxane Gays kroppsbiografi *Hunger*

© Helena Tolvhed

Historiska institutionen, Stockholms universitet
<helena.tolvhed@historia.su.se>

Publicerat på idrottsforum.org 2019-06-03

Författaren och universitetslektorn i engelska Roxane Gay skildrar i sin bok *Hunger: A Memoir of (My) Body* (2017) – i svensk översättning *Hunger. Historien om (min) kropp* (2018) – sitt liv genom kroppsligt situationerade upplevelser, trauman och insikter. Det är en bok som på ett ingående, och berörande, sätt gestaltar det våld (fysiskt, verbalt och symboliskt) och de kränkningar och inskränkningar som den feta kroppen utsätts för i såväl offentliga som privata rum.

Gays kroppsmemoarer illustrerar hur kroppen formas, framträder och tolkas i dynamiken mellan det individuella och det kontextuella. Kroppen är här en position och en situation, formad av livshändelser, trauman och diet- och aktivitetspraktiker, som i sin tur genererar erfarenheter. I dessa processer kan, som Gays bok visar, också insikter, kritik och motstånd skapas.

I denna essä diskuterar jag Gays bok i relation till en feministisk forskningstradition liksom till 2000-talets framväxande forskningsfält för Critical Health Studies och Critical Weight Studies/Critical Fat Studies. Dessa fält har uppmärksammat hur hälsa framträder som ett överordnat värde och livsprojekt i det senmoderna samhället, och hur hälsa har blivit lika med en smal och vältränad kropp.

Vidare diskuteras i denna essä hur fetma som förtrycksgrund både liknar och skiljer sig från andra förtrycksgrunder. Avgörande

är att fetma, inte minst i populärkulturen, ofta före- och framställs som ett val och som någonting som *kan* och *bör* åtgärdas. Ansvaret för detta förläggas på individen, omgiven av ett marknadsutbud av bantnings- och fitnessprodukter, tjänster och coacher.

Här finns tydliga beröringspunkter med den kropps- och fettaktivistiska rörelse som vuxit fram på 2000-talet och ifrågasatt homogena kroppsnormer. Gays resonemang landar dock i en större komplexitet än ett okritiskt hyllande av ”kroppar i alla storlekar”. Det är, menar jag, en komplexitet kring kroppsnormer och hälsa som behöver beaktas inom såväl hälso- och idrottsforskning som i folkhälsoarbete och idrottsrörelse.

HELENA TOLVHED är docent i historia och biträdande lektor vid Historiska institutionen, Stockholms universitet. Hennes forskning har framförallt behandlat hur genus har skapats, utmanats och omförhandlats inom idrott och träningskultur, från 1900-talets början fram till idag. I boken *På damsidan. Femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920–1990* (2015) studerades idrott som en historisk arena för underordning och marginalisering, men också för gemenskap och frigörelse för kvinnor. Därefter har hon främst arbetat med projektet ”Från folkhälsa till ’hälsoism’? Nya femininiteter och maskuliniteter inom hälsa och träning från 1970”.

My body is a cage. My body is a cage of my own making. I am still trying to figure my way out of it. I have been trying to figure a way out of it for more than twenty years now. (s. 19)

Roxane Gay – amerikansk författare, kulturskribent och universitetslektor i engelska – utkom 2014 med den uppmärksammade essäsamlingen *Bad Feminist* och har också publicerat två novellsamlingar och en roman, *I vilt tillstånd* (2015). Hennes essäer om samtidskulturella fenomen utgår från feministiska, men också icke-vita och queera perspektiv. I senaste boken *Hunger. A Memoir of (My) Body* (2017) skriver Gay sin egen biografi med utgångspunkt i sin situation som fet svart kvinna.¹

Gays kroppsbiografi skildrar hennes kroppsligt situerade trauman och upplevelser genom livet, vilket inte minst inbegriper de reaktioner som hennes fysiska uppenbarelse väckt alltsedan de tidiga tonåren. Den engelska kliniska termen för Gays kroppsstorlek är, vilket hon gör en poäng av, ”super-morbidly obese”. Medicinen klassificerar henne därmed som närmast döende, som obönhörligt på väg mot sin undergång. Jag följer i denna text Gays egen terminologi och använder ”fet” och ”fetma”, snarare än ett relativt begrepp som ”övervikt” eller det mer diffusa ”stor”.

I bokens inledning konstaterar Roxane Gay att *Hunger* har varit ”the most difficult writing experience of my life”. Skrivandet har tvingat henne att reflektera över hur hon blev fet och de konsekvenser detta fått i hennes liv:

I am tracing the story of my body from when I was a carefree young girl who could trust her body and who felt safe in her body, to the moment when that safety was destroyed, to the aftermath that continues even as I try to undo so much of what was done to me. (s. 23)

Memoarerna tar alltså utgångspunkt i Gays erfarenheter av att vara fet, men också kvinna, queer, svart, medelklass i egenskap av dotter till med tiden relativt välbeställda haitiska immigranter, akademiker och dessutom under många år bosatt i det konservativa ”Middle America”. Detta vävs i boken samman med mer generella observationer om kultur, politik och sociala relationer, och hennes intresse för populärkultur – musik, tv-serier, film och kändiskultur – är ständigt närvarande.

Hunger synliggör den paradox som ligger i att vara feministiskt och normkritiskt medveten, men samtidigt leva i och vara en del av ett kulturellt sammanhang. De feministiska insikterna erbjuder inget vaccin, ingen

---

1 Roxane Gay, *Hunger. A Memoir of (My) Body*, London 2017.

orubblig skyddsvägg. Gay har berört dessa paradoxer tidigare, i boken *Bad feminist* som blev hennes publika genombrott: att vara feminist men inte kunna laga sin bil, att älska en alltför ofta sexistisk, heteronormativ och rasstereotypiserande populärkultur, att vilja ikläda sig den traditionella femininitetens attribut i form av mode, smink och smycken – eller att vilja uppvisa en slank, vältränad kropp. Att kunna analysera kroppsnormer som kulturellt skapade snarare än självklara förhållningsregler innebär inte automatiskt att en därmed också kan ställa sig över eller utanför dem på ett personligt plan. Gay skriver:

I hate equating my self-worth with the state of my body and how difficult it is to overcome this equation. I hate how hard it is to accept my human frailties. I hate that I am letting down so many women when I cannot embrace my body at any size. (s. 148)

Gays sätt att skriva sitt liv genom kroppen berör och illustrerar, som jag här ska visa, en del centrala diskussioner som förts inom akademisk och teoretisk feminism, även om hon inte explicit anknyter till detta fält. Boken aktualiserar hur fetma som förtrycksgrund både liknar och skiljer sig från andra förtrycksgrunder, och belyser den personliga livsbiografins samspel med och beroende av kulturella och sociala omständigheter och begränsningar. Jag ska här diskutera hur Gays bok belyser kropp och subjektsskapande som historiskt och kulturellt situerat, liksom det våld – reellt och symboliskt – som den feta kroppen utsätts för. Jag kommer att kontextualisera dessa resonemang genom att diskutera den kritiska forskning som uppmärksammat hur hälsa vuxit fram som ett överordnat värde i det senmoderna samhället.

Trauma – kroppens före och efter

Tidigt i boken skildrar Gay den gruppvåldtäkt hon som tolvåring utsattes för av ett antal pojkar, hennes skolkamrater, i en ensligt belägen stuga i skogen. Våldtäkten blir själva urscenen för hennes kropps memoarer, upphovet till ett före och ett efter, och i resten av boken försöker Gay att reda ut följderna av denna händelse, som slår sönder hennes skyddade barntillvaro. Tolvåringen Roxane förmår inte, varken för sig själv eller för andra, att sätta ord på händelsen, på de handlingar som hon inte ens visste var möjliga att begå mot flickkroppen. Hon sväljer skammen, som får fäste i kroppen. Konsekvenserna är vittomfattande; för hennes relationer till familj och skolkamrater, för hennes förhållningssätt till sin egen kropp och sexualitet, för skolgången

och det psykiska måendet. Men också för hur hennes kropp materialiseras och gestaltar sig i världen. Under hela sin tonårstid och ytterligare några år efter 20 fortsätter hon att öka i vikt. Hon äter som skydd och som tröst, och fettet blir ett pansar runt kroppen. Men det ogenomträngliga fort hon bygger skapar också i sin tur problem och svårigheter för henne:

The fat created a new body, one that shamed me but one that made me feel safe, and more than anything, I desperately needed to feel safe. I needed to feel like a fortress, impermeable (s. 16)

Även om Gay placerar våldtänken i epicentrum, situerar hon hela tiden sin livsberättelse i ett socialt och kulturellt sammanhang som betonar samspelet mellan det personliga och det kulturella. För det var förstås ingen slump att det var just fettet som blev flickan Roxanes svar och strategi mot utsatthet och våld: ”Even at that young age I understood that to be fat was to be undesirable to men” (s. 13). Subjektet, och hennes kropp, formas kulturellt och historiskt; kroppen är, med Simone de Beauvoirs begrepp, inte ett ting utan en *situation*.² Den expanderande kvinnokroppen, med ständigt nya lager av fett, var således en reaktion och ett skydd, kanske också en motståndshandling, i en kultur där kvinnors värde utgår från hur attraktiva de är för män – ett värde som samtidigt medför utsatthet.

Men den kroppsliga situation som blev utfallet av mötet mellan personlig biografi och kultur fortsätter sedan att forma hennes liv. Medan skammen över det övergrepp hon utsattes för blev mindre tack vare den vuxna feministens insikter kvarstod fetmans stigma och skam. I slutet av boken skriver Gay att hon ofta funderar över vem hon hade varit om händelsen i skogen aldrig inträffat, om hennes skyddade barn tillvaro inte hade slagits sönder. Hade hon då vuxit upp och blivit en smal, lycklig kvinna? På sådana frågor finns förstås inga svar.

Fetma som position och situation

Gays kroppsmemoarer aktualiserar distinktionen mellan att *vara* och att *ha* kropp, och den avgrund som finns däremellan. Kulturen lär oss – i synnerhet flickor och kvinnor – att objektifiera vår egen kropp, vår blick tränas att kritiskt utvärdera andra liksom oss själva utifrån en snäv mall för idea-

---

2 Simone de Beauvoir, *Det andra könet*, Stockholm 2002.

liserade kroppar.³ Boken skildrar hur den ursprungliga våldshandling som Gay utsattes för föder ett oändligt antal ytterligare våldshandlingar riktade mot hennes kropp. Det handlar om sexualiserat våld i destruktiva relationer såväl som de vardagliga mikroaggressioner som drabbar den feta kroppen i offentliga rum där människor, som Gay uttrycker det, ”forget that you are a person” (s. 121). Frågor om kön och femininitet är ständigt närvarande i *Hunger*, men det blir också uppenbart att den feta kvinnokroppens biografi inte låter sig upplösas i två urskiljbara beståndsdelar, i ”fet” plus ”kvinna”. Det är här, just som ett intersektionellt perspektiv understryker, inte fråga om någon enkel addition. Att vara en fet kvinna är att bedömas (och fördömas) utifrån en ständigt närvarande heterosexuell manlig blick och samtidigt vara omöjlig, otänkbar som attraktiv kvinnokropp:

I am never allowed to forget the realities of my body, how my body offends the sensibilities of others, how my body dares to take up too much space, and how I dare to be confident, how I dare to use my voice (s. 267–268)

Gay beskriver varandet i en fet kropp i en kultur som är besatt av kropp och vikt, där förakt mot feta är accepterat eller åtminstone ofta mer ursäktat än andra diskrimineringsgrunder. Att ständigt vara föremål för reaktioner, för ”välmenande” råd, för håfullhet, men också medlidande. Att inte kunna passera obemärkt, när det är just detta en mest av allt önskar att få göra. Hon berättar om läkare som pratar om farorna med övervikt, även om anledningen till läkarbesöket råkar vara öroninflammation. Om hennes egen familjs enträgna – välvilliga, men också sårande – försök genom åren att få henne att gå ner i vikt, skicka henne till bantningsläger eller erbjuda uppfordrande tips om träning och kost. Om akademikerkollegers påfallande förvåning inför hennes fysiska uppenbarelse – kan en intellektuell person se ut så där? Och om problemen med att köpa kläder, i synnerhet sådana som en gärna skulle vilja ha på sig.

Roxane Gay väjer inte för att skildra de rent konkret jordiska, eller ska vi säga köttsliga, aspekterna av fetma för den som, med hennes eget uttryck, inte bara är ”Lane Bryant-fat” (då man fortfarande kan hitta kläder hos de amerikanska klädkedjor som specialiserat sig på ”plus size”-kläder) utan ”very fat”. Hon skriver om skavet i valkarna och smärtan i lederna, om andfåddhet, sömnproblem och svettningar. Om hur det begränsar hennes sociala liv att inte kunna delta i aktiviteter eller hålla samma takt som vännerna vid promenader, om att inte få plats i flygstolar eller på offentliga toaletter. Re-

3 Se till exempel John Berger, *Ways of Seeing*, London 1972; Susan Bordo, *Unbearable Weight. Feminism, Western Culture, and the Body*, Berkeley 1993.

sor och restaurangbesök måste föregås av noggranna efterforskningar kring huruvida de stolar och utrymmen som står till buds kommer att vara adekvata för en så stor kropp. Hon beskriver en fasansfull episod då arrangörer av ett boksamtal missat att tillhandahålla trappsteg som hjälp för henne att kunna ta sig upp på scenen. Gays biografi illustrerar hur en kropp som inte passar in i definitionen av det normala *blir* ett problem genom omgivningens bristfälliga inkludering och anpassning till kroppars olikheter, och genom en starkt normerande syn på kroppars materialitet och funktioner. Tankarna går här till funktionshinderforskningen och *crip*-perspektivets sätt att vända fokus från avvikelser till själva den kroppsfunktionalitetens norm som *skapar* avvikelse och normalitet i sociala sammanhang.⁴

I föreställningen om ”den feta” blir själva fetman ofta det allt överskuggande. Som om den fete är så mycket, och så uppenbart, kropp att det liksom inte finns plats för så mycket annat – som personlighet, intressen och intelligens. Här finns en parallell till hur underordnade grupper – kvinnor, arbetarklassen, svarta – historiskt sett ofta har förbundits med kroppslighet, irrationalitet och ett hotande kaos. Kvinnor har historiskt föreställts som svaga och ömtåliga, medan svarta betraktats som primitiva – de ansågs båda vara fast i själva sin kroppslighet och därmed inte skickade att ta hand om samhällets utveckling, delta i politik eller vetenskap.⁵ Det har därmed varit centralt för emancipatoriska rörelser att motstå och detronisera dessa idéer om biologin och kroppen som ett avgörande öde, och användningen av dem för att legitimera förtryck.

På 2000-talet har vi sett en våg av cyniska tv-program där individer ska minska i vikt och lära sig att äta och träna ”rätt”, som *Biggest Loser*, *You Are What You Eat*, *My 600-pound Life* och *Extreme Makeover: Weight Loss Edition* – amerikanska tv-program som också sänts av svenska tv-kanaler. *Biggest Loser*-konceptet har sålts till över 30 länder och har, liksom *You Are What You Eat* (*Du är vad du äter*) även gjorts i en svensk version under ett antal säsonger, senast hösten 2017 i form av *Biggest Loser V.I.P.* där deltagarna bestod av mer eller mindre kända svenskar. I *Revenge Body With Khloe Kardashian*, som under hösten 2017 sänds av svenska Kanal 5, tar deltagarna ”hämnad” på ex-pojkvänner eller forna mobbare genom att underkasta sig ett strikt diet- och träningsprogram, tänkt att utmynna i en triumfa-

4 Robert McRuer, *Crip Theory. Cultural Signs of Queerness and Disability*, New York 2006.

5 Se till exempel Sander L. Gilman, *Difference and Pathology. Stereotypes of Sexuality, Race, and Madness*, Ithaca 1985; Anne McClintock, *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*, London 1995; Karin Johansson, *Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*, Stockholm 1994.

torisk ”hämnd” i form av en slank(-are) kropp. Att den feta kvinnokroppen är oattraktiv, icke åtråvärd, tas som en självklar utgångspunkt.

Programmen frossar i de feta kropparna, som med bara så mycket kläder som anständigheten kräver visas upp inför kamerorna ur alla upptänkliga vinklar, som vägs, mäts och bedöms.⁶ Den slanka och vältränade kroppen står här som en odiskutabel målsättning och symbol för framgång och lycka, inklusive mer eller mindre uttalade löften om förbättrade relationer och karriärmöjligheter. Här finns givetvis också en ekonomisk dimension. För det första genom att fetma är vanligare bland dem som (till skillnad från Roxane Gay) tillhör ett mindre bemedlat socialt skikt. För det andra i form av en nära relation till ”the weight-loss industrial complex” – den mångmiljardomsättande bantnings- och träningsindustri som profiterar på jakten på det smala kroppsidealet.

Programmets narrativ inleds med bekännelse, i en form som påminner om den biktliknande och maktfyllda ritual som Foucault beskrivit i *Sexualitetens historia*. Den instans som kräver bekännelsen – hos Foucault den katolske prästen, läkaren, rättsväsendet eller familjeöverhuvudet – kan rena och befria från synderna då bikten har avlagts.⁷ Efter deltagarnas bekännelse av sina försyndelser mot hälsan inför programledare, kost- och träningsexpertis och publik kan i tv-programmen resan mot lycka och självförverkligande – att bli sitt ”sanna jag” – påbörjas.

Den feta kroppens populärkulturella synlighet är således enbart möjlig i formen av ett projekt försatt i en förändringsprocess – det är bara de *reformerade* feta som får synas. Mot denna fond av populärkulturella narrativ står Gays livsberättelse om att vara fet som en berättelse utan någon avslutande förändring eller triumf. Med karakteristisk humor kommenterar Gay devisen om att ”inside every overweight woman is a thin woman waiting to get out” så här: ”I ate that thin woman and she was delicious but unsatisfying” (s. 139).

6 Jfr Camilla Bruun Eriksen, ”Det er ikke slut, før den fede dame taber sig. En form- og normkritik af tv-programmet Min krop til skræk og advarsel”, *Tidsskrift for kønnforskning* 2017:2.

7 Foucault 2002, s. 75, 79.

Den plastiska kroppen: kroppen som projekt och ansvar

Att gå på gym, löpträna och delta i motionslopp blev under 1900-talets sista decennier och början av 2000-talet en del av många människors vardag. Nya träningsformer, kroppsbehandlingar, diettrender och specialutrustning tillkommer ständigt på denna växande hälso- och träningsmarknad.⁸ Kroppen har, som bland andra sociologen Mike Featherstone har framhållit, i den senmoderna kulturen blivit allt mer central för identitetsskapande och självuppfattning.⁹ Dagens såväl manliga som kvinnliga kroppsideal framstår som nära förbundna med tränings- och dietpraktiker som skulpterar och formar kroppen, och håller den smal.

Utifrån denna bakgrund talar ett växande forskningsfält om ”hälsoism” (”healthism”) som en dominerande ideologi i det senmoderna individualistiska samhället.¹⁰ God hälsa, manifesterad av den vältränade kroppen, har blivit ett överordnat värde, en livsstilsmarkör och en metafor för ett lyckat liv. Detta fokus medför att andra dimensioner av mänsklig existens, livskvalitet och välbefinnande – natur- och kulturupplevelser, engagemang i föreningsliv eller politiska rörelser, socialt umgänge och gemenskap – kan hamna i skuggan av och inte värderas lika högt som den rationella kroppsträningen.

Senare decenniers tal om en hotande fetmaepidemi i västvärlden belyser denna samtidens besatthet av hälsa. Hälsa blir här liktydigt med slankhet, och det framstår inte som en möjlig position att vara tillfreds i en fet kropp.¹¹ I boken *The Obesity Epidemic* framhåller Michael Gard och Jan Wright överviktsfrågans klass- och genusdimensioner, och visar hur ideologi och moraluppfattningar förmedlas genom såväl myndigheternas som marknadsintressenas agerande. Vita och västerländska skönhetsideal och en bemedlad medelklasslivsstil görs till självklara och normerande utgångs-

8 Jesper Andreasson & Thomas Johansson, *Fitnessrevolutionen. Kropp, hälsa och gymkulturens globalisering*, Stockholm 2015; Roberta Sassatelli, *Fitness Culture. Gyms and the Commercialisation of Discipline and Fun*, Basingstoke 2010; Christina Hedblom, *”The Body is Made to Move”. Gym and Fitness Culture in Sweden*, Stockholm 2009.

9 Mike Featherstone, *Kultur, kropp och konsumtion. Kultursociologiska texter*, Stockholm 1994.

10 Se till exempel Alan Peterson & Deborah Lupton, *The New Public Health. Health and Self in the Age of Risk*, London 1996; Shari L. Dworkin & Faye Linda Wachs, *Body Panic. Gender, Health, and the Selling of Fitness*, New York 2009; Jonathan M. Metzl & Anna Kirkland (red.), *Against Health. How Health Became the New Morality*, New York 2010; Carl Cederström & André Spicer, *Wellnessyndromet*, Stockholm 2015.

11 Helena Tolvhed, ”Den smala lyckan. Om hälsa som ideologi och om fett som norm- och samhällskritik”, i *Protes, metafor och den obsoleta kroppen*, Hedda Viå (red.), nätpublikation Kungliga konsthögskolan 2017.

punkter. Hälsa blir liktydigt med slankhet och den vältrimmade kroppen en symbol för framgång i livet.¹² Den amerikanska filosofen Susan Bordo har identifierat uppmaningarna till ständig självförbättring som betecknande för vår senmoderna samtid. Dessa utgår från en syn på kroppen som plastisk och möjlig att omskapa, korrigera och förbättra utan några begränsningar.¹³ Med (föreställningar om) möjligheter följer också påbud: det som *kan* göras *bör* också göras.

Den överviktiga kroppen bryter på ett flagrant sätt mot sådana påbud om ansvar, självförbättring och normalitet. Den symboliserar en okontrollerad och ansvarslös kroppslighet och väcker därför, resonerar sociologen Anna Johansson, rädsla och äckel.¹⁴ Fet är också något som de flesta människor potentiellt kan bli, varför avståndstagande och känslor av äckel inför feta människor, uttryckt i psykoanalytiska termer, skulle kunna ses som en rädsla för ”det abjekta”, som ett hot som måste förträngas.¹⁵ Det väcker en skräck för att förlora kontrollen, att förlora kampen mot begäret och själv bli en av de avvikande och stigmatiserade. Om denna skräck hos andra som hennes egen kroppsliga uppenbarelse skapar skriver Roxane Gay:

there is fear, because no one wants to be infected by obesity, largely because people know how they see and treat and think about fat people and don't want such a fate to befall them. (s. 123)

Asketiska ideal och idéer om kroppen som en avspegling av inre karaktär och viljestyrka har långa historiska rötter, exempelvis inom kristendomens klosterväsende där kroppslig tukt, fasta och försakelse sågs som vägen till andlig renhet och kontakt med den högre makten. Med borgarklassens framväxt och konsolidering som samhällets ledande skikt under 1800-talet följde en generell uppvärdering av kvaliteter som skötsamhet, rationalitet och disciplin. Dessa egenskaper ansågs skilja borgarklassen från – och göra den överlägsen – såväl dekadent aristokrati som råbarkad arbetarklass och omodern bondebefolkning. Den borgerliga moraluppfattningen värderade självkontroll och karaktärsfasthet, och övervikt symboliserade avsaknad av dessa önskvärda egenskaper.¹⁶

12 Michael Gard & Jan Wright, *The Obesity Epidemic. Science, Morality, and Ideology*, New York 2005.

13 Bordo 1993.

14 Anna Johansson, ”Feta damen äter ihjäl sig”, i *Ätstört. En antologi om ätstörningar, fett, mat och makt*, Maria Ahlsdotter, Mika Nielsen & Hanna Hannes Hård (red.), Stockholm 2011.

15 Julia Kristeva, *Powers of Horror. An Essay in Abjection*, New York 1982.

16 Sander L. Gilman, *Fat. A Cultural History of Obesity*, Cambridge (UK) 2008; Claes Ekenstam, *Kroppens idéhistoria. Disciplinering och karaktärsdaning i Sverige 1700–*

Det senmoderna samhällets betoning av individens kroppsliga självkontroll och den sammankoppling som görs mellan framgång och en slank kropp måste förstås mot denna historiska bakgrund. Men en diskurs som håller individen ansvarig för att skapa sin egen hälsa och förebygga ohälsa fyller också en legitimerande funktion i en kontext där avregleringar och nedskärningar skett inom offentlig sektor under de senaste decennierna och delvis ersatts med privata alternativ.¹⁷ Här finns en rörelse bort från förståelser av hälsa som en kollektiv fråga och ett politiskt område (folkhälsa), i riktning mot en syn på hälsa som ett slags individuell egenskap och eget ansvar. Som samhällsgeografen Julie Guthman påpekat har den amerikanska fetmaproblematiken delvis skapats av kapitalismen i nyliberal tappning. Denna har pressat ned lönerna på ett sätt som gjort det nödvändigt för stora delar av befolkningen att ha mer än ett jobb, parallellt med att den tillgängliggjort och marknadsfört ett massivt utbud av billig mat, snabbmat och halvfabrikat ("processed food") av låg näringsmässig kvalitet, som belöning, tröst och ett sätt att underlätta en stressig vardag.¹⁸

Samtidigt är de "lösningar" på fetmaproblematiken som saluförs i sin tur också del av samma ekonomiska system. För i ett överflödande konsumtionssamhälle ska vi givetvis konsumera, men vi ska göra det *på rätt sätt* genom att förmå att navigera i det enorma utbudet av å ena sidan snabbmat och "stillasittande" underhållning och å andra sidan produkter, läkemedel och tjänster för viktminskning och kroppsträning.¹⁹ Den överviktige kommer i denna individcentrerade och moraliserande diskurs att framstå som en avvikare och en snyltare, som misslyckats med att ta ansvar för sin hälsa. Strukturella, politiska och ekonomiska kontexter beaktas inte, i linje med nyliberal diskurs och ideologi.²⁰ Istället ska den fete "ta tag i sig själv", det vill säga banta, trimma och "komma i form". Inte heller den som är smal slipper undan detta kroppsliga arbete – det gäller ju då att se till att förbli

---

1950, Hedemora 2006; Fredrik Nilsson, *I ett bolster av fett. En kulturhistoria om övervikt, manlighet och klass*, Lund 2011; Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Den kultiverade människan*, Lund 1979; Peter N. Stearns, *Fat History. Bodies and Beauty in the Modern West*, New York 1997.

17 Ulf Olsson, *Drömmen om den hälsosamma medborgaren*, Stockholm 1999; Eva Palmblad & Bengt Erik Eriksson, *Kropp och politik. Hälsoupplysning som samhällspegel från 30- till 90- tal*, Stockholm 1995.

18 Julie Guthman, *Weighing in. Obesity, Food Justice, and the Limits of Capitalism*, Berkeley 2011, s. 163–184.

19 Guthman 2011, s. 178–184.

20 Wendy Brown, *Edgework. Critical Essays on Knowledge and Politics*, Princeton, NJ 2005; Chantal Mouffe, *Om det politiska*, Hagersten 2008.

smal, att underhålla och säkra detta högt värderade tillstånd. Kroppen är ett aldrig avslutat projekt; den tycks befinna sig i ett ständigt blivande.²¹

Fetma som förtrycksgrund

När Gay beskriver sin kropp i termer av ”unruly” och ”wildly undisciplined” och bekänner att hon har avundats de trådmala anorektikerna för deras viljestyrka och deras smala kroppar, understryker detta hur central förmågan till kroppslig självkontroll är som tecken på framgång och lycka. För samtidigt som fetman konstrueras som ett val i den mening att den fete hålls ansvarig för att ta samhällsresurser i anspråk och störa ordningen, erkänns den feta kroppen inte som ett legitimt val – man *kan* välja, men man *ska* inte välja detta.

Fetma har en särskild dynamik som förtrycksgrund i det att den ofta föreställs som ett val, eller snarare som ett resultat av en uppsättning *felaktiga* val. Fetma tolkas i termer av otillräcklig ansträngning och avsaknad av disciplin och viljestyrka; det hejdlösa begäret har tagit över och viljan har förlorat dragkampen med den ohämmade, oregerliga kroppen. Till skillnad från hudfärg eller kön kan och bör fetma – uppfattas det – åtgärdas, med hjälp av självdisciplin, upplysning och ett marknadsutbud av bantnings- och fitnessprodukter.

Maten är också ohjälpligt en del av människans vardag, hennes sociala relationer och umgänge. För den som missbrukar alkohol eller droger finns det en regel att hålla sig till: låt bli. Denna är naturligtvis inte enkel att följa, men den är enkel som princip. Med maten är det annorlunda, eftersom vi alla tre till fyra gånger om dagen behöver förhålla oss till vårt behov av näring. Hungerskänslan är kopplad till vår överlevnad som biologiska var-elser. Här ställs vi, det vill säga vi privilegierade som lever i ett överflödande konsumtionssamhälle, oftast inför en valsituation, där vi åtminstone i någon utsträckning kan påverka vad som hamnar på tallriken, och i magen. Det är ett valfrihetens dilemma – ett visst mått av frihet i att välja, men ingen möjlighet att *inte* välja, ingen möjlighet att slippa förhålla sig till valsituationen. Gay skriver:

21 Kate Cairns & Josée Johnston, ”Choosing health. Embodied neoliberalism, postfeminism, and the ’do-diet’”, *Theory and Society* 2015:2, s. 153–175. Se vidare Helena Tolvhed, ”Hälsosam femininitet och postfeministiska subjekt. En undersökning av hälso- och träningsmagasinet *iForm* 1987, 1997 och 2007”, *Tidskrift för genusvetenskap* 2016:3.

I love food, but it is so difficult to enjoy food. It is so difficult to believe I am allowed to enjoy food. Mostly, food is a constant reminder of my body, my lack of willpower, my biggest flaws. (s. 226)

I den brittiska psykoanalytikern Susie Orbachs banbrytande *Fat is a Feminist Issue* från 1978 betraktas fetma som en – medveten eller omedveten – motståndshandling riktad mot stereotypa könsroller och rådande normativa definitioner av kvinnlighet.²² Istället för att reduceras till en karaktärsbrist menar Orbach att fetma hos kvinnor borde ses som ett uttryck för traumatiska erfarenheter och olust inför sin egen kropp och sin sexualitet. Detta resonemang ligger nära Gays sätt att formulera sin livsberättelse och problematisera sina tankar om valfrihet. Gay valde inte våldtäkten, och inte heller – åtminstone inte på något enkelt sätt – ätandet som en reaktion och överlevnadsstrategi efter denna händelse.

Det hade varit intressant om Gay anslutit till Orbach och på ett mer explicit sätt resonerat vidare kring det specifika, eller generella, i de egna omständigheterna och livsbiografien. *Hunger* understryker hur även den feta kroppen kan formas av trauma i kombination med kulturella normer, så som vi nog ofta föreställer oss att anorektikerns avmagrade kropp har formats.²³ Men medan anorektikern begripliggörs som ett förkroppsligande av en till överdrift tagen norm, ses den feta kroppen istället som oregerlig, som bortom kontroll. Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att detta är Roxane Gays specifika livsberättelse, där hon försöker knyta ihop olika händelser och faser i sitt eget liv. Frigörelse från förtryck ska naturligtvis inte villkoras av förmågan att kunna leverera en ”godtagbar” förklaring på frågan ”hur blev du så här?” eller ”vad har hänt dig?”. Fetma bör kunna stå fritt från tillskrivelser – och värderingar.

Kulturens paradoxer och kroppens biografi

Gays memoarer erbjuder ett fördjupat och personligt perspektiv på en starkt individualistisk samtid, där hälsa blivit lika med en trimmad kropp och symbol för framgång och ett lyckat liv. *Hunger* behandlar kroppens kulturella betydelser och laddning, och hur dessa obönhörligen påverkar och strukturerar våra sociala och intima relationer – och formar våra liv. Gay vet att

22 Susie Orbach, *Fetma är en kvinnofråga. Att gå ner i vikt utan att banta*, Stockholm 1980, s. 19.

23 Om sambandet mellan ätstörning, fetma och bantning se även Anna Johansson, *Elefant i nylonstrumpor. Om kvinnlighet, kropp och hunger*, Göteborg 1999, s. 20–21.

det kulturellt konstruerade inte är ett "falskt medvetande" som det går att bara slänga av sig genom insikt och dekonstruktion. Det är i själva verket i och genom dessa konstruktioner som vi blir till, som vi skapar vår identitet och självuppfattning. De sociala identiteter vi tillskrivs och de positioner vi intar, utifrån bland annat kön, klass eller etnicitet, formar våra erfarenheter, liv och biografier.²⁴

Hunger har undertiteln *A Memoir of (My) Body*. Så vad innebär det att skriva kroppens memoarer? Gays bok spinns runt våldtäktens före och efter. I dynamiken mellan det individuella och det kontextuella formas också själva kroppen, på ett helt konkret sätt. Kroppen blir tydlig som en position och en situation, formad av livet, av trauman, av diet- och aktivitetspraktiker. Denna kroppens situation och materialisering ger i sin tur upphov till specifika erfarenheter, i en växelverkande relation. Och här genereras även insikter och kritik.

För kroppen inte bara *skapas* i kulturella sammanhang, utan *tolkas* också i desamma. Den kropps- och fettaktivistiska rörelse som vuxit fram på 2000-talet har påvisat möjligheterna att göra andra tolkningar och att motstå den smala kroppens ideal. Rörelsen ifrågasätter dominerande uppfattningar om normalvikt och normalitet, belyser farorna med bantning och hypersmala kroppsideal och kritiserar stigmatisering och diskriminering. Användningen av begreppet "fat", som här görs till en självtillskriven identitet, kan jämföras med HBTQ-rörelsens återtagande av begrepp som flata, böj och queer.²⁵ Fristäder och plattformar för motstånd har skapats på internet, med sociala medier som Instagram som viktiga forum för att synliggöra andra kroppar än de normsmala som ständigt visas upp i reklam och populärkultur. Med tydlig inspiration från feminismen finns här en hög grad av politisk och normkritisk medvetenhet, där deltagarna bekräftar varandras kroppar och insisterar på rätten att utan skam låta dessa få synas i offentligheten.²⁶ Parallellt har det inom samhällsvetenskap och humaniora vuxit fram ett forskningsfält – Critical Fat Studies, eller Critical Weight Studies – som problematiserar sensationsinriktade medielogiker, synliggörandet av vissa

24 Joan W. Scott, "Experience", i *Feminists Theorize the Political*, Judith Butler & Joan Wallach Scott (red.), New York 1992; Barbara Caine, *Biography and History*, Basingstoke 2010; Jo Burr Mardagant, "Introduction. Constructing selves in historical perspective", i *The New Biography. Performing Femininity in Nineteenth Century France*, Jo Burr Mardagant (red.), Berkeley 2000.

25 Kathleen LeBesco, "Fat panic and the new morality", i *Against Health. How Health Became the New Morality*, Jonathan M. Metz & Anna Kirkland (red.), New York 2010; Michael Gard, "Friends, enemies and the cultural politics of critical obesity research", i *Biopolitics and the "Obesity Epidemic"*. *Governing Bodies*, Jan Wright & Valerie Harwood (red.), New York 2009.

26 Tolvhed 2017.

medicinska forskningsresultat på bekostnad av andra och det slentrianmässiga talet om en hotande fetmaepidemi. Från 2012 finns en internationell akademisk tidskrift, *Fat Studies*. Liksom inom fettaktivismen riktas forskningens kritiska fokus mot den norm som skapar avvikelse i stället för mot de personer som anses avvika från normen.²⁷

Roxane Gay skriver att hon uppskattar den kroppsaktivistiska rörelsen, men själv inte förmår att följa dess uppmaning om att bejaka kroppen, att bejaka fettet. Här blir hon en röst för acceptans för det ofullkomliga och komplexa, för det motsägelsefullt mänskliga. Hon insisterar på rätten att bemötas med respekt och förhålla sig kritisk till diskriminering, normer och snäva kroppsideal, och samtidigt önska sig en lättare kropp och social existens. För fetman orsakar henne fysisk smärta och obehag. Den begränsar hennes möjligheter och livsutrymme, hennes rörelse i världen. Och hon behöver, skriver hon, inte heller längre det skyddande pansar – ”body fortress” – som tolvåringen började bygga, utan istället en förändring för förbättrad livskvalitet och hälsa, för att kunna må bra i sin kropp. Det är dessutom, konstaterar hon sakligt, ”more likely that I can change before this culture and its attitudes towards fat people will change.” (s. 23)

Artikel publicerades först som ett kapitel i *Plats för makt: En vänbok till Monika Edgren* (Ulrika Holgersson & Helena Tolvhed, red), Stockholm: Makadam 2018), och publiceras här med författarens benägna medgivande.

---

27 För en översikt över forskningsfältets utgångspunkter se *The Fat Studies Reader*, Esther D. Rothblum & Sondra Solovay (red.), New York 2009.